

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Экономика және бизнес жоғары мектебі
Әлеуметтік саланы мемлекеттік реттеу»
2023-2024 оқу жылының 2 семестрі

6B04101- «Мемлекеттік және жергілікті басқару» білім беру
бағдарламасы

10 Дәріс Халықтың өмір сүру деңгейін
мемлекеттік реттеу

Э. Ғ. К., доцент Смағұлов А.

Э. Ғ. К., доцент Смағұлов А. «Халықтың өмір сүру деңгейін мемлекеттік реттеу»

Тоқаев К.К. халықтың өмір сүру деңгейін жақсартатын шешімдер ұсынды
<https://kaz.zakon.kz/4990478-to-aev-haly-ty-m-r-s-ru-de-gey-n-zha.html>

"Бұдан былай экономикалық реформалардың басты міндеті ЖІӨ өсуінің абстрактілі цифрлары және әлемдік рейтингтердегі позициялар емес, халқымыздың табысы мен өмір сүру деңгейін арттыру болып табылады. Әрине, бұл мақсатқа кәсіпкерлердің жаңа класын қалыптастырусыз, сондай - ақ жоғары сапалы Инвестициялар ағынынсыз қол жеткізу мүмкін емес", - деді Мемлекет басшысы.
<https://ru.sputnik.kz/20220222/tokaev-povyshenie-urovnya-zhizni-naseleniya-stanet-glavnoy-zadachej-ekonomicheskikh-reform-23010649.html>

ЖОСПАР

1. Өмір деңгейі мен сапасы туралы түсінік
2. Өмір сүру деңгейінің негізгі көрсеткіштері
3. Өмір сапасының негізгі элементтері
4. Жұмыс өмірінің сапасы
5. Адам әлеуетінің даму индексі

«Өмір сүру деңгейі» категориясының теориялық аспектісі

- «Өмір сүру деңгейі» категориясының теориялық аспектісі
- Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан бастап елдің алдында жаңа басымдылықты мәселелер туындады. Соның бірі – халықтың әлеуметтік жағдайын жақсарту. Нарықтық экономикаға көшу ауқымды әлеуметтік-экономикалық қайта құрулармен қатар жүрді. Елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру және экономикалық өсімнің жоғары қарқынын қамтамасыз ету тиімді әлеуметтік саясатты қажет етеді.
- Өткен ғасырдың соңғы жылдарынан бастап адам дамуының мәселелері кеңінен қарастырыла бастады. Экономиканың адам қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталуы әртүрлі аудандардағы халықтың өмір сүру деңгейлерін теңестіру және жоғарылату мәселелерін туғызады.
- **Өмір сүру деңгейі** – күрделі және көп қырлы категория. Ол адамдардың өмір тіршілігінің нақты әлеуметтік-экономикалық жағдайларының жиынтығымен сипатталады. Экономикалық әдебиетте өмір сүру деңгейінің біркелкі түсінігі жоқ. Кейбір авторлар өмір сүру деңгейін адамдардың өмір тіршілігін анықтайтын әр түрлі жағдайлардың жиынтығы ретінде кең мағынада түсінеді. Кейбіреулері өмір сүру деңгейін осы жиынтықтың бір нешеуін құрайтын маңызды, негізгі және біреу деп түсінеді.

Өмір сапасы мен деңгейі туралы түсініктер

ӨМІР САПАСЫ – өмір сүру деңгейі мен жағдайларының синтетикалық сипаттамасы, материалдық қанағаттану дәрежесі мен сапасы, жеке тұлғаның әлеуметтік және зияткерлік қажеттіліктері мен халықтың әлеуметтік топтары

ӨМІР ДЕҢГЕЙІ – даму сипаттамасы және дәрежесі
материалдық қанағаттандыру,
рухани және әлеуметтік
азаматтардың қажеттіліктері

ӨМІР СҮРУ ШАРТТАРЫ – жоғары сапалы
(жиі өлшенбеңіз- мамыр) су
жағдайларының
сипаттамасы- тамақтану,
денсаулық, білім, жұмыс,
тұрғын үй, киім, демалыс,
адам құқықтары

ЖҰМЫС ӨМІРІНІҢ САПАСЫ – өндірістік жағдайларды сипаттайтын қасиеттер жиынтығы және қызығушылықты жүзеге асыру дәрежесін ескеруге мүмкіндік береді қызметкер және оның қабілеттерін пайдалану
(зияткерлік, шығармашылық, ұйымдастырушылық, моральдық және т. б.)

Өмір сүру деңгейінің негізгі көрсеткіштері

Көлемді (абсолютті)	Меншікті (орташа)
<p>Ұлттық табыс көлемі</p> <p>Халықтың номиналды кірістері</p> <p>Жалақы қоры</p> <p>Кәсіпкерлік қызметтен түсетін кірістер</p> <p>Зейнетақы қорларының көлемі</p> <p>Тауар айналымының көлемі</p> <p>Орындалған қызметтер көлемі</p> <p>Тұрғын үй қорының шамасы</p> <p>Экономика салаларында жұмыспен қамтылғандар саны</p> <p>Банктердегі халық салымдарының сомасы</p> <p>Халықтың табиғи өсуі</p>	<p>Тұтыну Қорының ұлттық табыстағы үлесі</p> <p>Жан басына шаққандағы нақты табыс</p> <p>Орташа және ең төменгі жалақы</p> <p>Кәсіпкерлік қызметтен жан басына шаққандағы орташа табыс</p> <p>Зейнетақының орташа және ең төменгі мөлшері</p> <p>Жан басына шаққандағы тауар айналымы</p> <p>Жан басына шаққандағы қызметтер көлемі</p> <p>Бір адамға тұрғын үймен қамтамасыз ету (шаршы метр, бөлмелер)</p> <p>Экономикалық белсенді халықтағы жұмыссыздардың үлесі</p> <p>Салымның орташа мөлшері</p> <p>Өмір сүру ұзақтығы</p>

«Өмір сүру деңгейі» категориясының теориялық аспектісі

- **«Өмір сүру деңгейі» экономикалық зерттеу объектісі ретінде оның басты міндеттері деп келесілерді атауға болады:**
 - адамның өмір сүру сапасын сипаттайтын көрсеткіштерді бағалау (салауатты өмір салтын жүргізу қабілеті, білім алу мүмкіншілігі, лайықты өмірге жеткілікті табыс көзі және жоғары кәсіби білімі);
 - атаулы және нақты табыстарды зерттеу;
 - халықтың баспанамен, ұзақ қолданылатын тұтыну игіліктерімен қамтамасыз етілуі;
 - әлемнің әр түрлі елдеріндегі өмір сапасы мен оның деңгейін бағалау арқылы ел аралық салыстыру жүргізу;
 - аталмыш сала саясатын қалыптастыру үшін өмір сүру деңгейін зерттеу.
- «Өмір сүру деңгейі» категориясын ең алғаш рет ғылымға К. Маркс енгізген. Ол бұл ұғымды халықтың, таптардың және әлеуметтік топтардың материалдық, рухани және әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесі мен деңгейінің әлеуметтік-экономикалық сипаты ретінде қарастырған. К. Маркс: «бұл деңгей өмірдің тек физикалық қажеттіліктерін ғана емес, сонымен қатар адамдар тұрған және тәрбие алған қоғамдық жағдайлармен туындаған қажеттіліктерді қанағаттандыруды ұйғарады» деп жазған [1]. Осы өмір сүру деңгейінің бастапқы позициясына қарасты, ол өзінің негізінде материалдық өндірістің, қызмет саласының және жалпы экономиканың даму деңгейімен анықталады.

«Өмір сүру деңгейі» категориясының теориялық аспектісі

- «Өмір сүру деңгейі» категориясының халықаралық түсінігі «жақсы өмір сүру халі» және «өмір сүру қалпы» категорияларының бірнеше сипаттамаларын қосады, олар адам дамуының мүмкіншіліктеріндегі нақты бір рөл атқарады. Қазіргі «жақсы өмір сүру халінің» баяны – өмір сүру деңгейімен салыстырғанда бұл кең категория деп санайды. «Жақсы өмір сүру халі» табыс деңгейімен, материалдық құндылықтардың бар болуына байланысты: үй немесе жер учаскесі, сондай-ақ айтарлықтай факторлардың, қорғанудың жеткілікті дәрежесі сияқты» [13].
- «Жақсы өмір сүру халі» көп құрылымды және онда «өмір сүру қалпы», «өмір сүру деңгейі», «өмір сапасы» және «өмір стилі» бір-бірімен қиылысатын жалпы әлеуметтік-экономикалық категория.
- 50-жылдардың екінші жартысында АҚШ-та, кейінгі жылдары басқа да шет елдерде «өмір сапасы» түсінігі пайда болды (quality of life немесе subjective well-being) [14]. Бұрын және қазіргі жағдайда да өмір сапасының шетелдік баян етілуі Қазақстанға қарағанда кең болып табылады. Шетелдік авторлар дамыған нарықтық экономикасы бар елдердегі азаматтардың өмір сүру жағдайларын талдауда өмір сапасын өмір комфорттығын анықтайтын жағдайлар жиынтығы ретінде деп таниды. Комфорттық деп адами тұтынуларды тиісті қажеттіліктермен емес, адамның еркімен қанағаттандыру деп түсінеміз. Біздің елімізде «өмір сапасы» термині «әлауқат» және «өмір сүру қалпы» түсініктерін қайталау ретінде қолданылды. Е.И. Капустин бұл терминді қоршаған ортаның жағдайларымен оның адамға ықпалына қатысты қолдануды ұсынды. Көп жағдайларда қазақстандық экономистерімен «өмір сапасы» термині «... денсаулық, адамдардың білім-біліктілік потенциалы, мәдени-өнегелік мүмкіндіктері...» ретінде анықталды [15]. Қазіргі жағдайларда қазақстандық экономистер осы категорияның келесі сипаттамасын ұсынады: «өмір сапасы экономикалық, әлеуметтік және өнегелік құндылықтардың жиынтығын қосады». Бұл жағдайда «еңбек жағдайлары мен қауіпсіздігі, бос уақыттың бар болуы мен пайдалану мүмкіншілігі, мәдени деңгейі, азаматтардың қауіпсіздігі» қарастырылады [16].

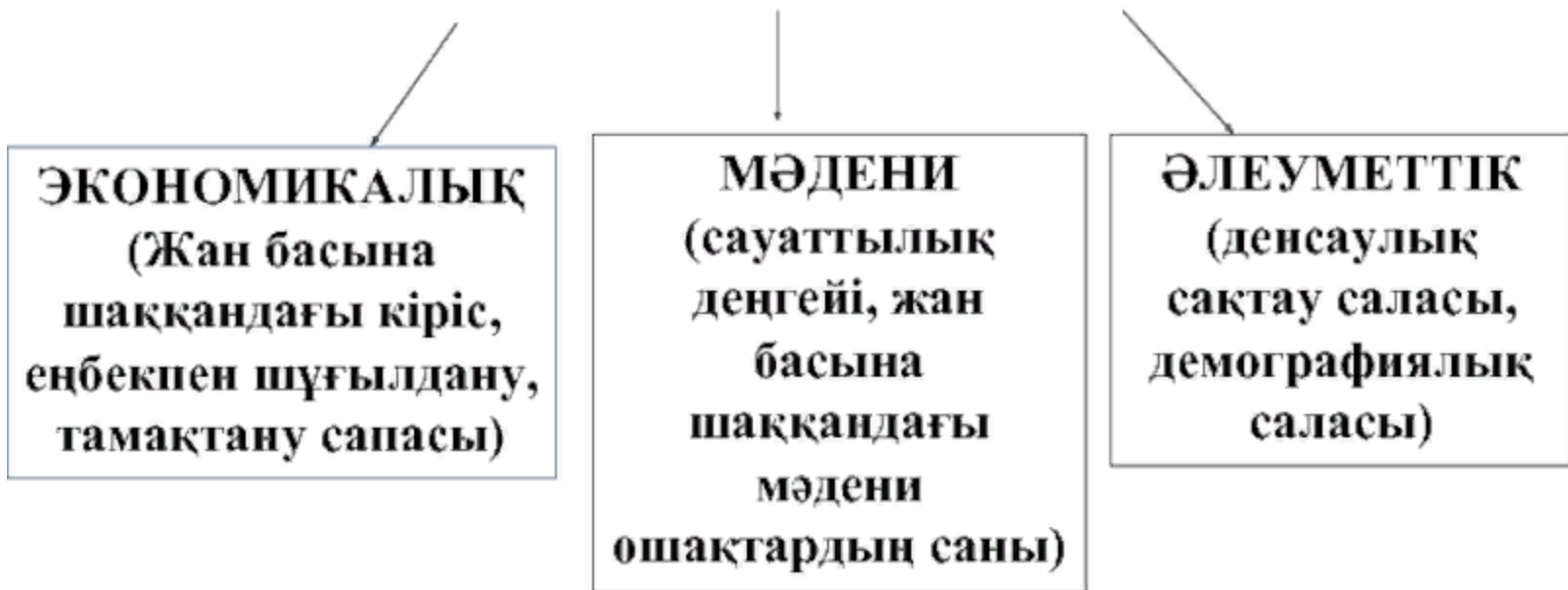
■ **Салауатты өмір сүру деңгейі** – экономикалық категория. Адамның материалдық және моральдық-рухани қажеттілігін толығымен қамтамасыз ету.

Салауатты өмір сүру сапасы - әлеуметтік категория – үй-іші қызмет істейтін орындар (оқу орындар, мектептер) неше түрлі адам денсаулығын қамтамасыз ететін комфортты мебельдер мен лабораториялық жабдықтармен қамтамасыз етілуі.

Салауатты өмір сүру стилі - әлеуметтік психологиялық категория – адамның қоғамдық орындарда өзін-өзі ұстап және көрсете білуі.

■ Салауатты өмір сүру деңгейі мен салауатты өмір сүру сапасы эквипотенциалды болып келеді. Сондықтан адам денсаулығының жақсы және жаман болуы салауатты өмір сүру стиліне байланысты. Ал салауатты өмір сүру стилі тарихи және ұлттық дағды – дәстүрлер арқылы қалыптасады. Тағыда тұлғаның бейімділігіне байланысты болады.

Халықтың өмір сүру сапасы

Халықтың өмір сапасы ұғымы және анықтамасы

Адамдардың өмір сүру деңгейін арттыруға қатысты мәселелерді зерделеуге көптеген экономистердің жұмыстары арналды. Бұл саладағы зерттеулермен Кейнс, Котлер, Брю, Маслоу, Фишер және т.б. сияқты теоретиктер айналысты. Көрсетілген экономистер өмір сүру деңгейінің әртүрлі ұлттық үлгілерін, оларды бағалау көрсеткіштерін, реттеу тетіктерін әзірледі. Соңғы онжылдықтарда ғалымдар «өмір сапасы» деген терминге беретін мағына және оған салынатын мазмұны елеулі өзгерістерге ұшырады.

Нақты өмір сапасы - бұл халықтың мемлекет азаматтар алдындағы өзінің міндеттерін қалай орындауына қанағаттандырылуының өзіндік индексі. Адамдарға өмірлік перспектива керек. Шектеулер мен кедейшілікті емес, әл-ауқатты жоспарлау және қамтамасыз ету керек. Таза экономикалықтан өмір сапасын анықтайтынға бағдарды ауыстыру қажет. Азаматтар республикалық және өңірлік биліктің қызметінен ел экономикасының одан әрі дамуы, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық жүйесін реформалау, халықтың қауқарсыз санаттарын әлеуметтік кепілдіктермен қамтамасыз ету, экологияны сауықтыру, білім және денсаулық сақтау қызметтерін алу кезінде тең құқықтарды қамтамасыз ету сияқты мәселелерді шешуді күтеді. Ал бұл өмір сапасының мәселелері болып табылады.

ФОНД
МЕДИЦИНСКОГО
СТРАХОВАНИЯ

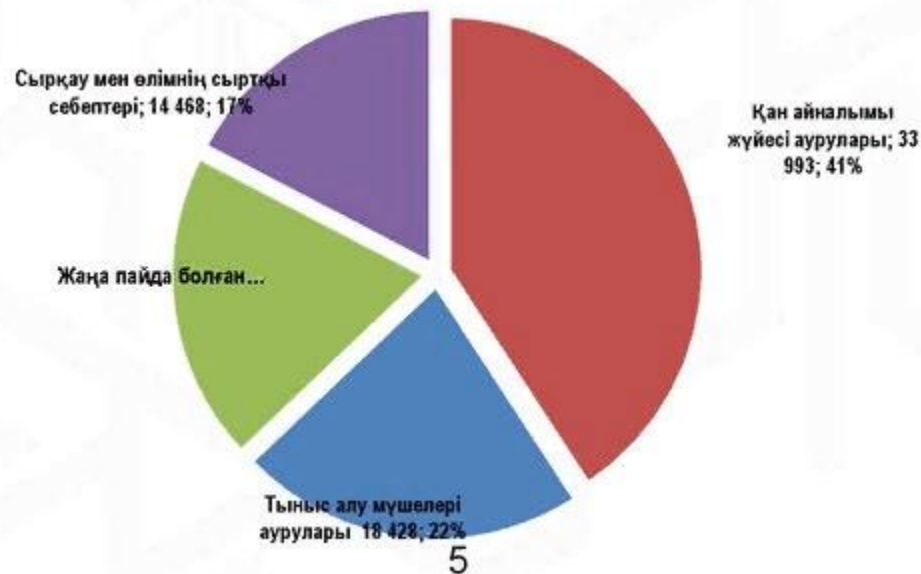
Демографиялық трендтер: өмір сүру ұзақтығының өсуі, тұрғындардың жыныстық жастық құрамының өзгеруі

- Күтілетін өмір ұзақтығы 72,4 жасты құрады, бұл көрсеткіштің өсімі жоспарлануда.
- Медициналық қызметтерді тұтынушылардың саны арта түспек : балалар (+23% 2025 жылға қарай., 5,6 жылдан бастап 6,9 млн. адамға дейін), қарт адамдар (+41% 2025 жылға қарай).
- Созылмалы жұқпалы емес аурулар адам өліміне әкеліп соғатын негізгі факторлар болып табылады (жүрек қантамырлар жүйесі аурулары, онкологиялық аурулар, тыныс алу мүшелері аурулары, диабет және т.б.). Қазақстанда созылмалы аурулар бойынша 5,8 млн. адам диспансерлік есепте тұр. (2017 ж.)

Қазақстанда адам өлімінің негізгі себептері аурулармен/мүгедектікпен байланысты. 1990-2010 жылдар. (Lancet, World Bank, 2011)

2016 жылы Қазақстан тұрғындарының өлім себептерінің құрылымы 5 негізгі өлім түрлері (қайтыс болғандардың 74%)

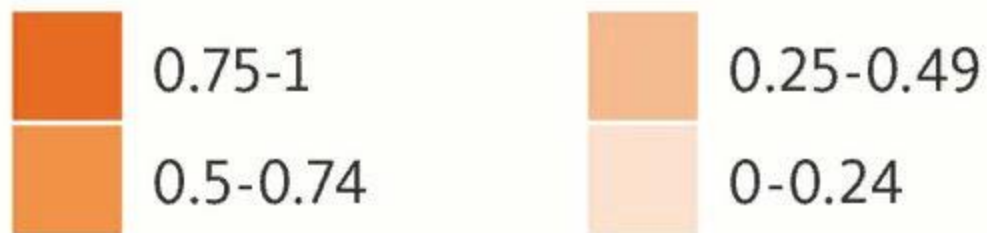

РЕЙТИНГ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ – ТОП-20 (индекс в баллах)

1	Дания	192,67	11	Швеция	175,95
2	Швейцария	192,01	12	Норвегия	175,19
3	Финляндия	190,22	13	Словения	172,15
4	Австралия	186,21	14	США	172,11
5	Нидерланды	183,67	15	Испания	169,82
6	Австрия	182,50	16	Япония	167,99
7	Исландия	181,75	17	Оман	167,09
8	Новая Зеландия	181,02	18	Канада	163,47
9	Германия	179,78	19	Португалия	162,91
10	Эстония	177,82	20	Великобритания	162,71

Балалардың даму индексі
(ұпай неғұрлым жоғары болса,
бала жағдайы да соғұрлым жақсы):

ЕЛДЕР

ҰПАЙ

РЕЙТИНГТЕГІ ОРНЫ

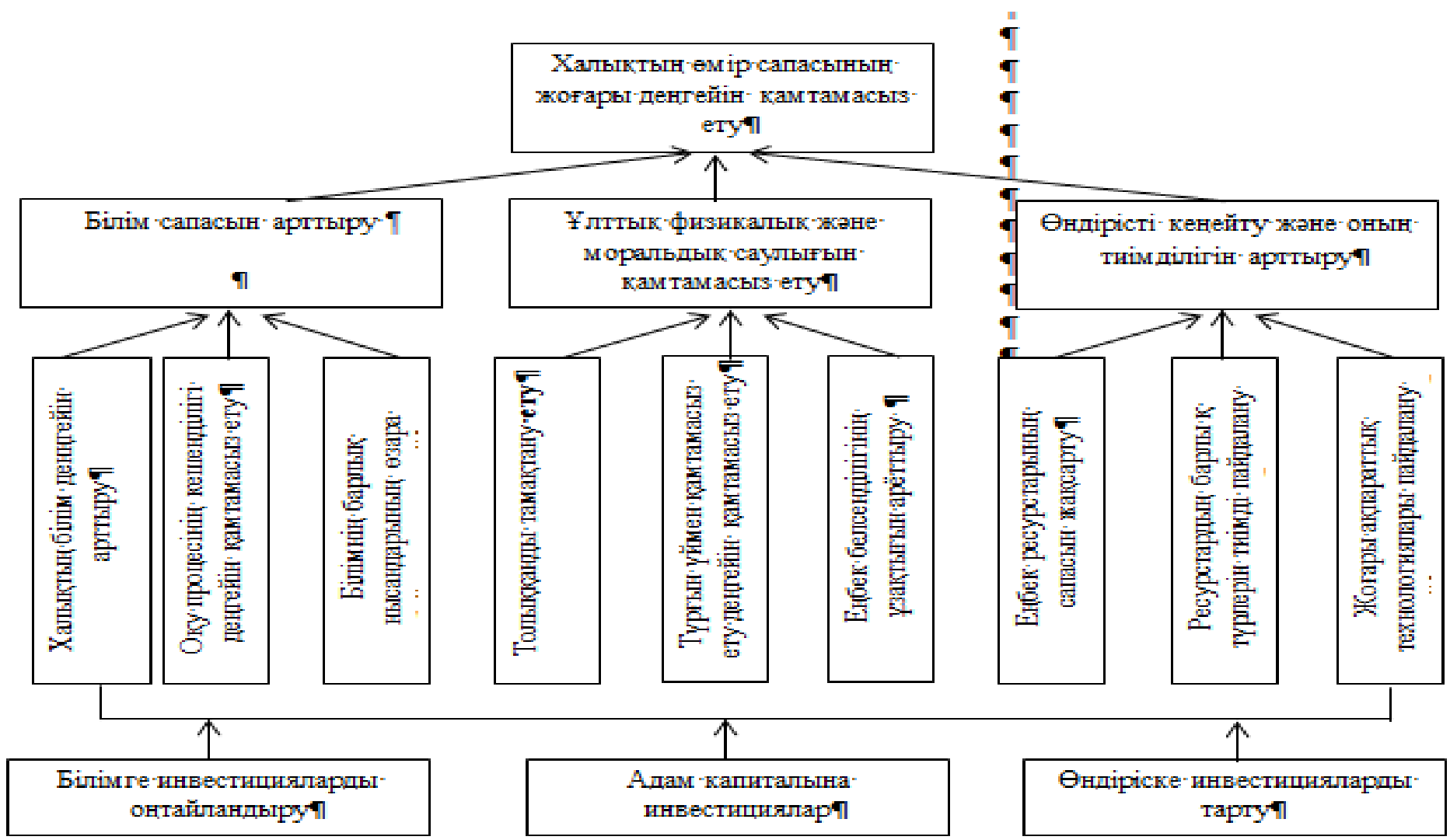
ЕЛДЕР

63

Иран

Идеологиялық негіз ретінде өмір сапасымен байланысты үш негізгі сипаттама алынды:

1. Өмір сапасы елеулі дәрежеде жеке тұлғалардың жеке өмірлік жағдайларына жатады, яғни тұжырымдама соңғыларын онда адамдардың жеке сезінуі негізгі рөл атқаратын шағын деңгейде қарастырады. Елдегі экономикалық және әлеуметтік жағдайды сипаттайтын макрокөрсеткіштер сондай-ақ, нәтижелерге әсер етеді, бірақ субъективті факторлар басымдықта қалады.

2. Өмір сапасы көп шамалы ұғым болып табылады. Жоғарыда атап көрсетілгендей, өмір сапасы ұғымы тек қана адамдардың табыстарына және материалдық өмір шарттарына назар аударып қоймай, сондай-ақ, адам қызметінің бірден бірнеше салаларын бір уақытта қарастыруды талап етеді.

3. Өмір сапасы объективтік және субъективтік өлшем бірліктермен өлшенеді. Субъективтік және мінез-құлықты қабылдау жеке адамның жеке мақсаттар және бағдарларын анықтауда ерекше мәнге ие. Жеке қабылдау және бағалау оның үстіне олардың объективтік өмір шарттарымен байланыстылығымен құнды болып табылады.

ХАЛЫҚТЫҢ ӨМІР СҮРУ САПАСЫ

Денсаулық сақтау

күтілетін өмір сүру ұзақтығы, жас

72,4 года
2016 → **75** лет
2025

Білім беру

PISA тестіне сәйкес орта
білім беру сапасын

427-460 → **450-490**
2016 2025

Кіріс

Халықтың нақты ақшалай табыстарының
өсуі, 2016 жылғы деңгейден 2016 жылға
қарай өсім %-бен

42,3 %
2016 жылдың деңгейінен

Жұмыспен қамту

Жұмыссыздық деңгейі, %

4,9 → **≤4,9**
2016 2025

Жасыл экономика

ЖІӨ энергиялық сыйымдылығы
төмендету, 2008 жылғы
деңгейден төмендеу %

13,0% → **25,0%**
2016 2025

Өңірлік даму

Урбандалу деңгейі, %

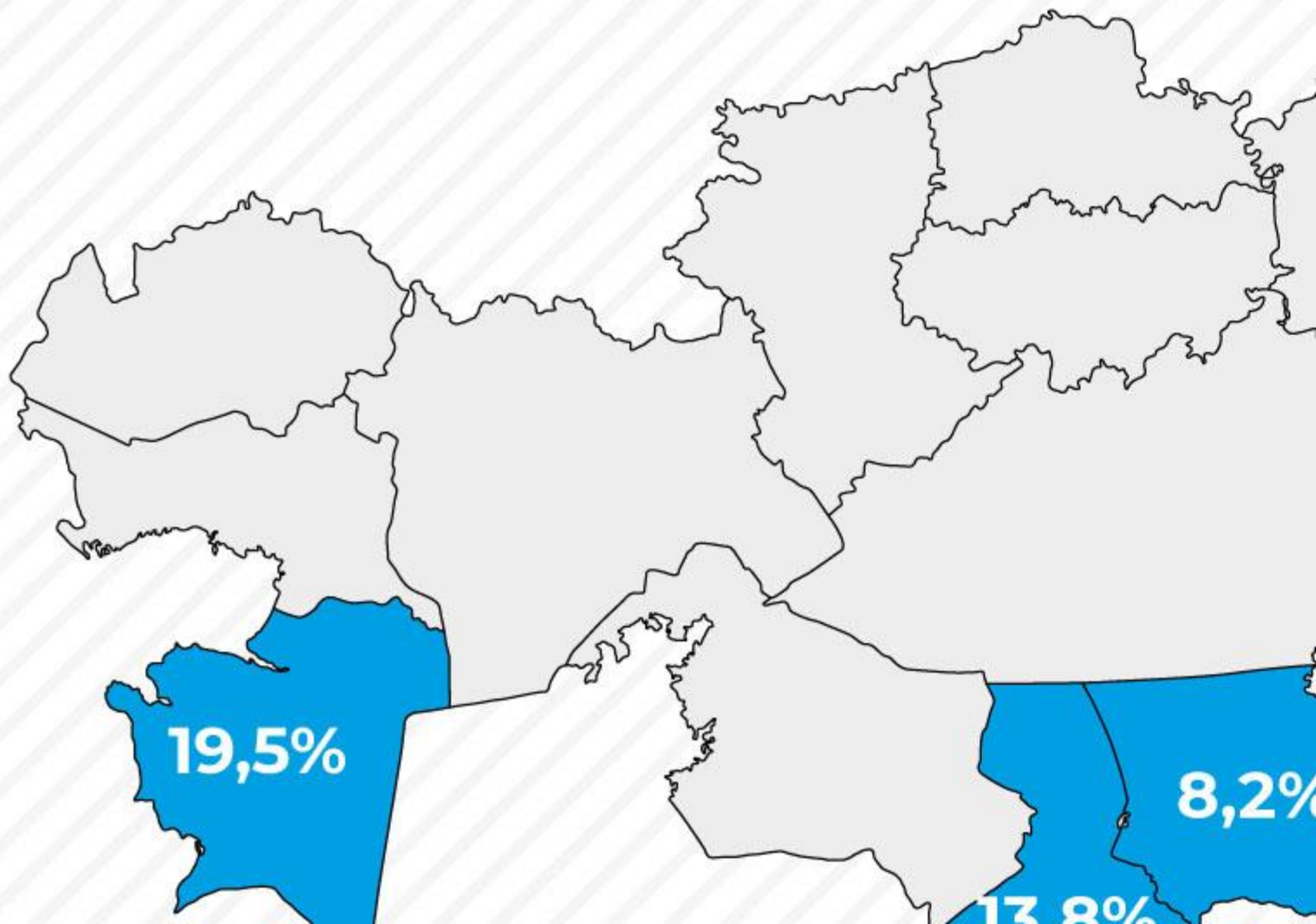
56,8 → **60,0**
2016 2025

Институттар

мемлекеттік басқару
тиімділігінің индексі

51,44 → **60-75**
2016 2025

Қорытынды:ӨЗГЕРІСТЕР ЖОЛЫ: ӘР АЗАМАТҚА ЛАЙЫҚТЫ ӨМІР!

- Сонымен, «өмір сүру деңгейі» – қол жеткен тұтыну деңгейі мен жиналған материалдық және рухани игіліктердің сандық бағасындағы және қоғамдағы әлеуметтік процестердің бағытын тұтыну стандарттарымен, сондай-ақ қатар өндіруші күштердің даму деңгейі жоғары елдерде қалыптасқан стандарттармен салыстыруды анықтайтын әлеуметтік-экономикалық категория. Сондықтан өмір сүру деңгейін бағалау кезінде оның құрамаларын зерттеу қажетті деп есептеуге болады: жалпы және әлеуметтік топтар, үй шаруашылықтары бойынша халықтың табыстары; халықты әлеуметтік қамсыздандыру; материалдық игіліктермен қызметтерді тұтыну; өмір сүру жағдайлары; бос уақыт және материалдық игіліктерді жинау.
- Тұлғаның қажеттіліктері шексіз, яғни оларды қанағаттандыру дәрежесінің жоғары шегі іс жүзінде болмайды. Тұтыну құрылымы, тауарлар мен қызметтерге сұраныс тұтынушының табысымен шектелген. Тұтыну игілігінің саны бір нақты шекке дейін табыстың өсу шамасына қарай өседі, одан кейін сұраныс тауарлар мен қызметтердің басқа сапа деңгейіне ауысады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- Қасым-Жомарт Тоқаев **ӘДІЛЕТТІ МЕМЛЕКЕТ. БІРТҰТАС ҰЛТ. БЕРЕКЕЛІ ҚОҒАМ-Нұр-Сұлтан, 2022 ж. 1 қыркүйек.**
<https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>
- Жансейіт Түймебаев «ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 01.06.2022 жылғы тапсырмалары аясында ҚР ҰҒА әлеуметтік ғылымдар саласы қызметін орта мерзімді уақытқа реформалаудың міндеттемелері туралы».
<https://www.kaznu.kz/kz/3/news/one/28576/> 20.06.2022
- Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 20 желтоқсандағы № 846 қаулысы. www.adilet.zan.kz
- Кылышбаева Б.Н., Дуйсенова С.М. Әлеуметтік жұмыстағы ұйымдастыру, әкімшілік және басқару. -Алматы: Қазақ университеті 2021. –153 б.
- Сарыбаева И.С. Әлеуметтік жұмыстың әдістері мен технологиялары. — Алматы: Қазақ университеті, 2018. –204 б.
- Омарова А.Т., Мамытканов Д.К. Әлеуметтік жұмыстың этикалық негіздері. -Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 134 б.
- Социальная политика : учебник для вузов / Е. И. Холостова [и др.] ; под редакцией Е. И. Холостовой, Г. И. Климантовой. — 3-е изд., перераб. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2023. — 344 с. — (Высшее образование). — ISBN 978-5-534-12511-5. — Текст : электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. — URL: <https://urait.ru>.
- Тулебаев Н.Н. Әлеуметтік жұмыс және кәсіби мәртебесінің қоғамдық қабылдануы: шетелдік зерттеу тәжірибелері // "Қазіргі Қазақстандағы ғылымның инновациялық дамуы мен қажеттілігі" х-қ ғылыми конф. мат. – Алматы, 2018. – Б.196-202.
- Tulebayev N.N. Practices of Public perception of social work and social workers (case of Kazakhstan) // Public Policy and administration. – 2021. – Vol.20, No.5. – P. 715-726
- Әбдірайымова Г.С., Бурханова Д.К., Тулебаев Н.Н. Қоғамның қабылдауындағы әлеуметтік жұмыс имиджінің мәні мен маңызын арттыру // ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы. – 2020. Т.70, №2. –Б.86-100.
- Higgins M., Popple K., Crichton N. The Dilemmas of Contemporary Social Work: A Case Study of the Social Work Degree in England. // British Journal of Social Work. – 2014. – Vol. 46. –P. 1-16.

Назарларыңызға
рахмет!

